

УДК 37.013.42:355.48(477-651.2:470-651.1)"2022/..."(045)

**СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ
В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ**

Албул Ірина, кандидатка педагогічних наук, доцентка, доцента кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

ORCID: 0000-0001-7056-3157

E-mail: albuliv1977@gmail.com

Стаття присвячена висвітленню особливостей соціально-педагогічної діяльності в умовах російсько-української війни, зокрема встановлено низку основ: спеціалізація завдань соціально-педагогічної діяльності з орієнтиром на визначення потреб дітей та батьків, забезпечення соціально-педагогічного супроводу; адаптація професійних компетентностей фахівців та їхніх професійних функцій з огляду на виклики ситуацій, зумовлених російською агресією; підвищена увага до дітей підліткового віку, зважаючи на їхню вразливість; особлива спрямованість супервізійних груп; тематичне просвітництво батьків та їх консультування соціальними педагогами, зважаючи на посилення ролі батьківської соціально-педагогічної підтримки своїх дітей та ін.

Ключові слова: соціально-педагогічна діяльність, соціально-педагогічна підтримка, соціальний педагог, російсько-українська війна, соціальна адаптація, діти, підлітки, батьки, безпечне освітнє середовище.

**SOCIAL AND PEDAGOGICAL ACTIVITY
IN THE CONDITIONS OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR**

Albul Iryna, PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Social Pedagogy and Social Work, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University.

ORCID: 0000-0001-7056-3157

E-mail: albul1977@gmail.com

The article is devoted to highlighting the peculiarities of social and pedagogical activity in the conditions of the Russian-Ukrainian war, in particular, a number of foundations have been established: specialization of the tasks of social and pedagogical activity with a focus on determining the needs of children and parents, provision of social and pedagogical support (the ability to determine the needs of children of all age categories in the organization social and pedagogical support; to organize cooperation with parents to ensure a comfortable environment for children in the family environment; to develop the ability to provide social and pedagogical support to children, adolescents, and parents to improve the effectiveness of interaction with the participants of the educational environment); adaptation of professional competences of specialists (ability to identify children who have anxiety symptoms, fears, demonstrate neuropathic tendencies; willingness to involve parents in cooperation with the teaching staff of the educational institution in order to develop a common strategy for forming a sense of security in children and reducing the level of anxiety; the ability to assess the needs of children and students who need support, their capabilities and select effective tools to implement the task of reducing anxiety and forming the psycho-emotional balance of the personality) and their professional functions (identification and assessment of needs, socialization, prevention, network and resource, social adaptation and reintegration, coordination and monitoring of compliance children's rights, socio-pedagogical support, communication and mediation, security and protection, social-pedagogical assistance to children of

internally displaced persons, from families of soldiers of the Armed Forces of Ukraine, victims of military conflicts, children and families who were displaced and suffered from military actions) in view of the challenges of situations caused by Russian aggression; increased attention to adolescent children, given their vulnerability; special focus of supervision groups; thematic education of parents and their counseling by social pedagogues, taking into account the strengthening of the role of parental socio-pedagogical support of their children, etc.

Key words: socio-pedagogical activity, socio-pedagogical support, social pedagogue, Russian-Ukrainian war, social adaptation, children, teenagers, parents, safe educational environment.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Російсько-українська війна загострила існуючі проблеми в українському суспільстві, спричинила цілу низку нових і важких, зокрема у дітей, підлітків та дорослих збільшилися тривожні розлади, психоемоційні порушення, з'явилися важкі наслідки переживання травматичних подій, відбувається складний процес соціальної адаптації до нових умов проживання і навчання.

Такі складні обставини вимагають готовності до організації психологічної, соціально-педагогічної підтримки дітей, учнів та батьків, що у свою чергу додає актуальності об'єднанню зусиль педагогів, психологів, соціальних педагогів та соціальних працівників, батьків, громади, соціальних служб, органів самоуправління, представників міжнародних організацій та науковців.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Так, дослідники Топузов О. та Данко А. узагальнили найзначущі зміни в системі освітнього партнерства українського закладу загальної середньої освіти, що виникли в умовах війни; визначили нові соціокультурні, соціально-демографічні, соціально-економічні, інформаційні, соціально-психологічні умови функціонування і розвитку закладів системи повної загальної середньої освіти України, виникнення яких зумовила російська агресія [6].

Співак Ю. наголошує на зростаючій ролі соціальних педагогів у патріотичному вихованні дітей та молоді, розкриває зміст технологій соціальної роботи з сім'ями, що постраждали від військової агресії [5].

Алексєенко Т., Бибик Д., Гончар Л., Куниця Т. обґрунтували конструювання соціально-педагогічних технологій виховання особистості у контексті сутнісних характеристик розвивального формального і неформального освітнього середовища, виховного потенціалу батьків та завдань просоціального розвитку особистості [1].

Баханов О. досліджував досвід неурядових організацій щодо соціально-педагогічної підтримки дітей та молоді з числа ВПО та дітей і молоді, що залишились у зоні бойових дій, зокрема і можливості створення відкритого та безпечного простору, що мотивувало б дітей та молодь, їхні сім'ї до соціальних змін та адаптації [2].

Жданович Ю. обґрунтував актуальність проблеми соціально-педагогічної підтримки дітей вимушених переселенців в умовах сучасної соціально-політичної ситуації в державі [3].

У рамках виконання соціально-педагогічної діяльності варто розуміти, що діти, підлітки та батьки можуть мати специфічні потреби. Тому одним із завдань фахівця, який здійснює соціально-педагогічну підтримку, є виявлення тих потреб, адже люди, а особливо у період стресу, часто не розуміють, що потребують допомоги. Отже, у сучасних умовах активного протистояння російському агресору, що фактично є протистоянням концентрованому злу, важливим є усвідомлення основ соціально-педагогічної підтримки дітей та батьків в умовах воєнного стану, висвітлення та аналіз яких і є метою даного дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Серед завдань соціально-педагогічної діяльності в умовах воєнного стану варто виокремити такі: вміння визначати потребу дітей всіх вікових категорій в організації соціально-педагогічного супроводу; організувати співпрацю з батьками щодо забезпечення комфортного середовища для дітей в родинному оточенні; розвиток уміння надавати соціально-педагогічну підтримку дітям, підліткам, батькам для покращення ефективності взаємодії з учасниками освітнього середовища.

За результатами оволодіння основами соціально-педагогічної підтримки формуються професійні компетентності, як-то: здатність визначати дітей, які мають тривожні прояви, страхи, демонструють невропатичні тенденції; готовність долучати батьків до співпраці з педагогічним колективом закладу освіти з метою вироблення спільної стратегії формування у дітей почуття безпеки та зниження рівня тривожності; вміння оцінювати потреби дітей та учнів, яким потрібна підтримка, їхні можливості та добирати дієві інструменти для реалізації завдання зниження тривожності і формування психоемоційного балансу особистості.

Особливої уваги потребують підлітки, зважаючи на те, що підлітковий вік – особливий період, коли діти стають надто емоційними, бажають бути самостійними, зазвичай важко переживають підліткову кризу – складний, але важливий етап для становлення особистості дитини та її дорослішання.

Типовими ознаками підлітків є такі: мовний максималізм, прояви полярності у мовленні; сором'язливість; намагання відсторонитися від усього, що нагадує дитинство; знецінювання того, що було значущим та улюбленим ще кілька місяців тому; чутливість до жартів, інтонації, міміки, висока пильність до того, що може здаватися знеціненням, фіксація уваги не на змісті, а на формі; незадоволеність фізіологічними параметрами свого тіла; вибірковість до одягу, вибір переважно чорного кольору в одязі як опосередкована можливість сказати «ні»; манірність у жестах, міміці, артикулюванні; загострене незадоволення щодо стороннього контролю, узгодження планів та намірів; перебільшені прояви емоцій; загострена потреба в особистій території; прагнення до дорослості, імітації дорослої поведінки та ін.; перебільшені реакції при обговоренні теми сексу; постійне перебування у телефоні, ноутбукі / комп'ютері; гендерна невизначеність; труднощі із засинанням, пов'язані з високим рівнем тривоги.

З метою організації результативної соціально-педагогічної підтримки підлітків важливо прагнути зрозуміти їх, їхні відчуття та потреби саме в умовах російсько-української війни. Для досягнення такої мети варто скористатися результатами науково-дослідницької діяльності, зокрема корисними можуть бути результати всеукраїнського соціологічного дослідження «Підлітки та їхнє життя під час війни: настрої, цінності, майбутнє», зреалізоване благодійним фондом «Клуб добродіїв» за підтримки гуманітарної організації «Plan International». Опитування провела кампанія «Kantar» серед українських підлітків, яким виповнилось 13 і більше років. Аналіз результатів опитування сприятиме усвідомленню особливостей сучасних підлітків, їхніх хвилювань, рівня задоволеності наданою підтримкою, їхнім баченням свого місця у суспільстві, орієнтуванням щодо власної реалізації та ін. [8].

Варто наголосити, що війна хвилює значну частину респондентів, адже у 73 % опитаних підлітків війна спричиняє тривожність і страх за майбутнє, а тому 59 % респондентів потребують більшої підтримки від близьких людей у вигляді порад та підказок, обіймів, підбадьорення, участі у спільних з дорослими справах, пропозицій та обговорення плану дій та ін. 83 % опитаних підлітків потребують інформації щодо того,

як вони можуть підтримувати себе у часи війни, тобто потребують обізнаності з алгоритмами самопомоги та самопідтримки.

Цілком логічним є визнання дорослими (батьками, педагогами, соціальними педагогами та соціальними працівниками) необхідності говорити з дітьми про війну, про їхні власні висновки щодо війни, пояснювати способи виживання в умовах війни, причому виживання і фізичного, і соціально-психологічного. При складних обставинах важливою є близькість дорослих і дітей, розуміння дитячих переживань, прагнення бути поряд з дитиною, допомогти, підтримати, надихнути.

Дорослим завжди треба бути уважними до дітей, до підлітків особливо як до однієї з найвразливіших категорій. Під час війни поведінка підлітка може змінюватися, проявлятимуться певні особливості, що характеризуватимуть стан хронічного стресу. Так, підлітки можуть стати або більш мовчазними, або дуже балакучими, оскільки травматичний досвід впливає на частини мозку, що відповідають за мовлення; можуть проявляти більше агресії, причому агресивна поведінка може бути прикриттям страху; відчувати себе самотніми, оскільки потребують живого спілкування, не лише «онлайн»; звичним стає кількаразове повторення певної ритмічної дії, що допомагає заспокоєнню; в цей час підвищується тривожність; проявляється імпульсивність та дратівливість; разом з тим підліток боїться показати свою вразливість, звернутись по допомогу, переживає амбівалентні почуття, відчуває безпомічність, нездатність впливати на обставини; можливе нудьгування, використання ненормативної лексики, проби самоушкодження, відчуття провини, боязнь просити про тілесний контакт та ін..

Таким чином, підлітковий вік разом зі своїми особливостями та труднощами значно ускладнюється через російсько-українську війну, а значить – набуває більшого значення соціально-педагогічна допомога та підтримка, актуалізується професія соціального педагога.

За даними Міністерства освіти і науки України, у минулому 2022–2023 навчальному році в закладах освіти працювали 6905 соціальних педагогів (для порівняння – 13 174 практичних психологів, майже вдвічі більше). Усього за навчальний рік зареєстровано 1025671 звернень до соціальних педагогів, при чому у відсотковому відношенні 36 % звернень від батьків, 30 % – від педагогів; 28 % – від дітей; 9 % – з боку інших зацікавлених осіб, представників громадськості. Тематика звернень до соціальних педагогів охоплювала питання профілактики шкідливих звичок (вживання наркотичних речовин, алкогольних напоїв, паління тютюну тощо), дитячої злочинності, торгівлі людьми, домашнього насильства, булінгу [4].

На розв'язання соціальних проблем була спрямована діяльність супервізійних груп за напрямками: «Як потурбуватися про своє ментальне здоров'я в стресовій ситуації та надати першу психологічну допомогу», «Формування у здобувачів освіти відповідальної поведінки, культури здорового способу життя, збереження здоров'я», «Тілесно-орієнтовна робота», «Техніки стабілізації емоційного стану», «Супровід здобувачів освіти, колективу та мікрогруп, осіб, які потребують піклування чи перебувають у складних життєвих ситуаціях», «Структура та важливі аспекти кризового консультування», «Соціально-психологічна дезадаптація підлітків як феномен суїцидальних проявів», «Соціально-педагогічна та психологічна робота з дітьми у конфліктний та постконфліктний період», «Робота зі стресовими розладами в умовах воєнного часу», «Психолого-педагогічний супровід учасників освітнього процесу в умовах потенційних небезпек зовнішнього середовища», «Психологічний супровід ВПО і людей, які постраждали внаслідок воєнних дій», «Психологічний кластер. Кластерний підхід у

стратегії інноваційного розвитку освітніх процесів», «Психологічне здоров'я педагогічних працівників», «Психологічна допомога учасникам АТО / ООС та членам їх сімей».

У контексті професійної діяльності соціальний педагог задіяний в освітньому середовищі, де в центрі уваги перебувають саме діти. В цьому ж освітньому середовищі разом з учнями суб'єктами є представники адміністрації школи, педагогічний колектив, практичний психолог та соціальний педагог, а також долучаються батьки учнів.

Саме визначення та забезпечення сприятливих умов соціалізації учасників освітнього процесу в освітньому середовищі і є основною метою діяльності соціального педагога.

Серед завдань професійної діяльності соціального педагога у період війни варто наголосити на таких: теоретична розробка та практичне втілення філософії і політики безпечного освітнього середовища; формування освітнього середовища на засадах благополуччя і соціальної справедливості; створення умов для реалізації прав і задоволення найкращих інтересів дитини в умовах освітнього середовища; раннє виявлення дітей у несприятливих ситуаціях та забезпечення підтримки з огляду на їхню вразливість; формування та розвиток інклюзивної культури і стосунків участі та підтримки в освітньому середовищі; конструктивна міждисциплінарна та міжвідомча взаємодія щодо представництва та захисту прав дитини.

Зазначимо особливості професійних функцій соціального педагога в закладі освіти у період війни:

- функція визначення і оцінки потреб учасників освітнього процесу (вивчення соціальної ситуації з урахуванням індивідуальних потреб дитини з огляду на вік, стать, стан здоров'я, специфіку розвитку, наявного досвіду, належності до певної родини, культури та етносу; визначення батьківського потенціалу, соціально-педагогічних умов і ресурсів для задоволення потреб дитини);
- соціалізуюча функція (розвиток соціальних компетентностей учнів (розуміння того, як поводитися відповідно до соціально бажаних очікувань, норм та цінностей; протистояти груповому тиску та участі в антисоціальних заходах);
- профілактична функція (визначення факторів ризику учасників освітнього процесу, оцінка ступеню їх впливу; визначення цілей соціально-педагогічної просвіти та підтримки в залежності від рівня глибини проблеми, планування соціально-педагогічного втручання);
- мережево-ресурсна функція (збір інформації та створення ресурсної бази закладу освіти конкретної територіальної громади, що можуть бути спрямовані на задоволення потреб дитини у розвитку; налагодження співпраці між надавачами послуг та членами сім'ї; розроблення і впровадження плану мережевої підтримки дітей, які мають порушення функціонування й обмеження життєдіяльності та здоров'я та їх сімей);
- функція соціальної адаптації і реінтеграції (підготовка і супровід дітей, батьків / інших законних представників та працівників закладу освіти до процесів, пов'язаних із переміщенням дитини, включенням в освітній процес);
- координація і моніторинг дотримання прав дитини (відстеження дотримання прав дитини в закладі освіти, місці проживання, що пов'язані із задоволенням її потреб у розвитку; виявлення та усунення перешкод у реалізації прав дитини, які існують у закладі освіти; здійснення захисту і представництва інтересів дитини, у разі потреби);
- функція соціально-педагогічної підтримки (розроблення та впровадження плану соціально-педагогічної допомоги і підтримки дітей, які мають особливі освітні потреби, та їх сімей; вразливих категорій дітей та дітей із сімей, які перебувають в СЖО);

- функція зв'язку та посередництва (організація взаємодії усіх агентів (інституцій) задіяних у процесах соціалізації та соціального виховання дитини на мікро-, мезо-, і макрорівнях);

- охоронно-захисна функція (виявлення ознак домашнього насильства, булінгу в освітньому середовищі та здійснення втручань, які гарантують безпеку та захист здобувачів освіти, а також їх фізичне та психологічне благополуччя).

Окремої ваги набуває ще одна професійна функція соціального педагога, а саме соціально-педагогічна допомога дітям, які постраждали від російсько-української війни (внутрішньо переміщені особи, діти учасників АТО (ООС), військових ЗСУ, постраждали у військових конфліктах та ін.).

Безумовно, війна накладає відбиток на всі сфери життєдіяльності українців. Соціальний педагог вибудовує стратегію своєї діяльності з урахуванням воєнних реалій.

Так, набувають значущості наступні аспекти діяльності соціального педагога:

- емоційна підтримка (реалізується через уміння соціального педагога слухати та розуміти емоції дітей, сприяння емоційному відновленню дітей з використанням ігрових та творчих занять);

- соціальна адаптація (одним з напрямів діяльності є допомога під час соціальної адаптації дітей, оскільки через війну вони втратили звичний соціальний контекст своєї життєдіяльності. Це включає постійно психосоціальну підтримку та розвиток конструктивних міжособистісних навичок);

- партнерство з батьками (важливою стратегією є взаємодія з батьками чи законними представниками для створення безпечного та підтримуючого середовища для дітей, що у свою чергу потребує психологічної підтримки для батьків та активізації їхніх ресурсів для виховання);

- інформаційна підтримка (соціальний педагог має забезпечувати доступ до актуальної та важливої інформації щодо соціальних та психологічних послуг для дітей та їхніх сімей, щодо їхніх прав та можливостей);

- формування громадянської свідомості (соціальний педагог зобов'язаний сприяти розвитку громадянської свідомості учнів, формувати їх активну громадянську позицію; особливу увагу звертати виховання толерантності та культури міжособистісних взаємин);

- робота з волонтерами та громадськими організаціями (соціальний педагог взаємодіє з представниками волонтерських та громадських організацій, які допомагають військовим, їх сім'ям, цивільним особам, які постраждали внаслідок війни. Така співпраця реалізується через організацію спільних проєктів, тренінгів з метою покращення життєвої ситуації цих людей).

Наголосимо, що соціальний педагог працює у освітньому середовищі школи, яке трактується як «високо організована система соціально-психологічних умов, в межах яких реалізуються освітні завдання, відбувається соціалізація та психологічний розвиток особистості» [7, с. 9].

У структурі сучасного освітнього середовища школи дослідники виділяють три основні складові: матеріально-просторову (відображає предметну дійсність закладу освіти), соціально-психологічну (характеризує відносини та спілкування учасників освітнього процесу), психолого-педагогічну (висвітлює ефективність освітнього процесу, педагогічну комунікацію вчителя з вихованцями, рівень задоволеності освітнім процесом учнями та їх батьками).

Соціально-педагогічний патронаж має важливе значення у системі освіти, адже реалізує взаємодію між закладами освіти, сім'єю та суспільством у навчанні та вихованні учнів, сприяє їхній успішній адаптації до умов соціального середовища, створює умови для профілактики та запобігання булінгу (цькуванню), консультування батьків, психологічного супроводу учнів, особливо постраждалих від булінгу, або ж були свідками чи самі вчинили булінг. Соціально-педагогічний патронаж реалізується соціальними педагогами.

Поняття «безпека в закладі освіти» фактично є триєдиним, оскільки включає статичну безпеку, динамічну та процесуальну. Так, статична безпека передбачає реалізацію низки умов з фізичної безпеки (вогнегасники, запасні виходи, сховища чи укриття тощо). Динамічна безпека забезпечується через формування позитивних, доброзичливих, підтримуючих стосунків між учасниками освітнього процесу, включаючи учнів, вчителів та представників адміністрації, батьків. Процесуальна безпека спрямована на навчання учасників освітнього процесу безпечним формам поведінки, ознайомлення зі стандартами безпеки, з алгоритмами дій у надзвичайних ситуаціях; також передбачає постійний та неупереджений аналіз і оцінку стану безпеки в освітньому середовищі [7].

Зосередимо увагу на динамічній безпеці, а саме на ролі батьків у створенні підтримуючих стосунків з дітьми. І основне завдання полягатиме у допомозі батьків прожити дитині свій підлітковий вік та ще й ускладнений війною.

Серед порад варто виокремити такі: насамперед батькам потрібно піклуватися про себе, аби вистачало сил і терпіння на якісне спілкування зі своєю дитиною, на розуміння та підтримку; батькам потрібно запевнити дитину, що та завжди може розраховувати на батьківську допомогу; разом з тим варто утримуватись від самозвинувачень, надавати перевагу розмовам про конкретні речі, уникаючи слів «ніколи» чи «завжди», а також не знецінювати теперішні ситуації розвитку підлітка; свою дитину у період кризи потрібно втішати, але не моралізувати. Особливої уваги потребують діти у стані ступору, після стресу чи травми; і хоча вони намагаються бути малопомітними, головне завдання – спонукати їх до активності, до проявів життя. Наголосимо і на важливості соціально-просвітницької діяльності щодо статевого дозрівання, дорослішання загалом. Звісно, надважливо помітити та відзначити позитивні моменти у життєтворчості підлітка: переборювання лінощів, виконання небажаних справ чи доручень тощо. Така об'єктивність свідчитиме про повагу до дитини, що є критично важливим у період війни. Ну і звісно необхідно організовувати спільне проведення часу, разом виконувати побутові справи і змістовно проводити дозвіллевий час.

Фахівці (соціальні педагоги, психологи) завжди наголошують на тому аспекті, що бути батьками – не просто, батьками підлітків – важко, а батьками підлітків в умовах війни – то надважке завдання. І впоратись з такими надважким, вкрай відповідальним завданням допоможуть творчі фахівці, які зможуть надати соціально-педагогічну та психологічну допомогу і підліткам, і їхнім батькам.

Висновки дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямку. Отже, основами соціально-педагогічної підтримки дітей та батьків в умовах воєнного стану є спеціалізація завдань соціально-педагогічної діяльності з орієнтиром на визначення потреб дітей та батьків, забезпечення соціально-педагогічного супроводу; адаптація професійних компетентностей фахівців та їхніх професійних функцій з огляду на виклики ситуацій, зумовлених російською агресією; підвищена увага до дітей підліткового віку, зважаючи на їхню вразливість; особлива спрямованість супервізійних груп; тематичне просвітництво батьків та їх консультування соціальними педагогами,

зважаючи на посилення ролі батьківської соціально-педагогічної підтримки своїх дітей та ін.

Дане дослідження не претендує на вичерпність висвітлення проблеми. Перспективними буде вивчення питань підвищення кваліфікації соціальних педагогів для якісної роботи у період війни та повоєнного відновлення України; розроблення умов конструктивної співпраці фахівців, батьків та інших стейкхолдерів для успішної соціально-педагогічної діяльності та ін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексеєнко Т. Ф., Биби́к Д. Д., Гончар Л. В., Куниця Т. Ю. Соціально-педагогічний супровід дітей вимушених переселенців : посібник; за ред. Т.Ф. Алексеєнко. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2020. 208 с
2. Баханов Ю. Соціально-педагогічна підтримка дітей та молоді вимушених переселенців у досвіді діяльності неурядової організації. *ВІСНИК НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. Випуск 3 (43). 2019. С.20–26
3. Жданович Ю. М. Соціально-педагогічна підтримка дітей вимушених переселенців як наукова проблема. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2015. Вип. 19(1). С. 204–213.
4. Мельничук В. Основні напрями роботи соціального педагога закладу госвіти у військовий час URL: <https://drive.google.com/file/d/10sK2bL7vMGd2yqkwtOBu0fievSKTnmtu/view> (дата запити: 10.07.2024).
5. Співак Ю. Роль соціальних педагогів у патріотичному вихованні дітей та молоді, *Social Work and Education*, 2018. Vol. 5, No. 4., С. 76–83.
6. Топузов О., Данко А. Система освітнього партнерства закладу загальної середньої освіти України в умовах війни. *Український педагогічний журнал*. 2023. URL: <https://uej.undip.org.ua/index.php/journal/article/view/672/745> (дата запити: 08.07.2024).
7. Формування безпечного освітнього простору закладу освіти в діяльності працівників психологічної служби / авт. кол: В. В. Байдик, Ю. П. Гопкало, І. О. Корнієнко, Н. В. Лунченко, Ю. А. Луценко, Р. А. Мороз, М. В. Саврасов, І. І. Ткачук; за наук. ред. Н. В. Лунченко, І. І. Ткачук. Київ : УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2023. 111 с.
8. Чим українські підлітки особливі: велике дослідження тинейджерів під час війни. URL: <https://osvitoria.media/opinions/chym-ukrayinski-pidlitky-osoblyvi-velyke-doslidzhennya-tynejdzheriv-pid-chas-vijny/> (дата запити: 01.06.2024).

REFERENCES

1. Aliksieienko T. F., Bybyk D. D., Honchar L. V., Kuniysia T. Yu. (2020). Sotsialno-pedahohichnyi suprovid ditei vymushenykh pereselentsiv : posibnyk; za red. T.F. Aliksieienko. Kropyvnytskyi : Imeks-LTD. 208. [in Ukrainian].
2. Bakhanov Yu. (2019). Sotsialno-pedahohichna pidtrymka ditei ta molodi vymushenykh pereselentsiv u dosvidi diialnosti neuriadovoi orhanizatsii. VISNYK NTUU «KPI». Politolohiia. Sotsiolohiia. Pravo [in Ukrainian].
3. Zhdanovych Yu. M.(2015). Sotsialno-pedahohichna pidtrymka ditei vymushenykh pereselentsiv yak naukova problema. Teoretyko-metodychni problemy vykhovannia ditei ta uchnivskoi molodi. [in Ukrainian].
4. Melnychuk V. Osnovni napriamy roboty sotsialnoho pedahoha zakladu hosvity u viiskovyi chas URL: <https://drive.google.com/file/d/10sK2bL7vMGd2yqkwtOBu0fievSKTnmtu/view> [in Ukrainian].
5. Spivak Yu. (2018). Rol sotsialnykh pedahohiv u patriotychnomu vykhovanni ditei ta molodi, *Social Work and Education*. Vol. 5, No. 4., pp. 76–83. [in Ukrainian].

6. Topuzov O., Danko A. (2023) Systema osvitnoho partnerstva zakladu zahalnoi serednoi osvity Ukrainy v umovakh viiny. Ukrainskyi pedahohichnyi zhurnal. URL: <https://uej.undip.org.ua/index.php/journal/article/view/672/745> [in Ukrainian].
7. Formuvannia bezpechnoho osvitnoho prostoru zakladu osvity v diialnosti pratsivnykiv psykhologichnoi sluzhby / avt. kol: V. V. Baidyk, Yu. P. Hopkalo, I. O. Korniienko, N. V. Lunchenko, Yu. A. Lutsenko, R. A. Moroz, M. V. Savrasov, I. I. Tkachuk; za nauk. red. N. V. Lunchenko, I. I. Tkachuk. (2023). Kyiv : UNMTs praktychnoi psykhologii i sotsialnoi roboty. [in Ukrainian].
8. Chym ukraïnski pidlitky osoblyvi: velyke doslidzhennia tyneidzheriv pid chas viiny. URL: <https://osvitoria.media/opinions/chym-ukrayinski-pidlitky-osoblyvi-velyke-doslidzhennya-tynejdzheriv-pid-chas-viiny/> [in Ukrainian].